

Yıl:2025

Cilt: 7

Sayı: 2

Sayfa: 252-267

Makale Geliş Tarihi: 20.06.2025

Makale Kabul Tarihi:16.08.2025

Makale Yayın Tarihi: 30.08.2025

Doi: 10.38009/ekimad.1723487

Araştırma Makalesi

Osmanlı İmparatorluğu Öncesi Anadolu Ekonomisi: Kapsamlı Bir Analiz

Hüseyin Erkan Bedirhanoglu*

Öz

Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişinden önce Anadolu'nun karmaşık ekonomik manzarasını inceliyor ve Bizans, Selçuklu ve çeşitli Anadolu beyliklerinin egemen olduğu döneme odaklanıyor. Anadolu'nun ekonomisi, Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayan önemli ticaret yolları üzerindeki stratejik konumuyla şekillenmiş ve ipek, baharat, tekstil ve metallerde canlı bir ticareti teşvik etmiştir. Tarımsal üretim, gelişmiş sulama ve arazi yönetim sistemleriyle desteklenen verimli bölgelerde gelişmiştir. Konya ve Kayseri gibi kent merkezleri ticari ve kültürel merkezler olarak hizmet ederken kırsal ekonomiler yerel pazar ve geçimlik toplulukları ayakta tutmuştur. Moğol akınları ve değişen siyasi güçler hem kesintilere hem de yeni ekonomik dinamiklere yol açmıştır. Bu çalışma, tarihi kayıtlar, ticaret verileri ve arkeolojik bulguların analizi yoluyla bölgenin ekonomik direnci ve karmaşıklığını vurgulayarak Osmanlı yönetimi altında gerçekleşecek dönüşümler için sahneyi hazırlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Ekonomi, Osmanlı, İmparatorluk, Tarih.

JEL Sınıflandırması: B11, N01

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
erkanbedirhanoglu1980@gmail.com ORCID NO: 0000-0002-8980-6267

Atıf: Bedirhanoglu, H. E. (2025). Osmanlı İmparatorluğu Öncesi Anadolu Ekonomisi: Kapsamlı Bir Analiz. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 252-267

The Political Continuity of the Seljuks and Regional Reorganizations: The Rise of the Anatolian Beyliks**Abstract**

This study examines the complex economic landscape of Anatolia prior to the rise of the Ottoman Empire, focusing on the period dominated by the Byzantine, Seljuk, and various Anatolian principalities. Anatolia's economy was shaped by its strategic location on important trade routes connecting East and West, fostering vibrant trade in silk, spices, textiles, and metals. Agricultural production flourished in fertile regions supported by advanced irrigation and land management systems. Urban centers such as Konya and Kayseri served as commercial and cultural hubs, while rural economies sustained local markets and subsistence communities. Mongol raids and shifting political powers led to both disruptions and new economic dynamics. This study highlights the region's economic resilience and complexity through the analysis of historical records, trade data, and archaeological findings, setting the stage for the transformations that would occur under Ottoman rule.

Keywords: *Anatolia, Economy, Ottoman Empire, History.*

JEL Classification: *B11, N01*

1. Giriş

Asya ve Avrupa arasında hayati bir koridor olarak konumlanan Anadolu yarımadası, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişinden önceki yüzyıllarda karmaşık ve çoğu zaman değişken bir ekonomik evrim geçirmiştir. Anadolu, ekonomik olarak durağan olmaktan ziyade, değişen Bizans kontrolü, birbirini izleyen Türk göç ve yerleşim dalgaları ve kıtalararası ticaret yolları üzerindeki stratejik konumu ile şekillenen dinamik bir kavşak işlevi gördü. Orta ve Doğu Anadolu'da Bizans hakimiyetinin zayıflaması, özellikle de 1071'deki çok önemli Malazgirt Savaşı'nın ardından, mevcut ekonomik yapıyı yeniden tanımlayan derin demografik ve siyasi dönüşümleri tetiklemiştir (İzbul, 2022). Rum Selçuklu Sultanlığı'nın (11-14. yüzyıllar) yönetimi altında Anadolu, kayda değer bir ekonomik canlanma yaşamıştır. Tahıl üretimi ve başta koyun çobanlığı olmak üzere pastoral faaliyetlere dayanan kırsal ekonomi, bölgenin tabiat ve iklim koşullarına uyum sağlamıştır. 1071'deki Malazgirt Savaşı'nın ardından Anadolu'da Artuklular ve Selçuklular gibi çeşitli devletler kurulmuştur. Bu, bölgenin siyasi yapısını dönüştürdüğü gibi, yıllar boyunca işleyen ticari hayata da yardımcı olmuştur (Bedirhanoglu, 2021). Bu devletler, hayati ticaret yolları boyunca konumlandırılmış yaygın bir kervansaray ağı inşa ederek ticareti canlandırmak için kasti önlemler almıştır. Bu güzergâhlar, iç bölgeleri hem Akdeniz hem de Karadeniz'deki kıyı limanlarına bağlarken, Anadolu'yu İran, Suriye ve Orta Asya'ya uzanan daha geniş ticaret sistemlerine entegre ederek malların düzenli akışını ve finansal alışverişi kolaylaştırmıştır. Bu dönem, parçalanmış bir siyasi ortamda gerçekleşen ekonomik yeniden yapılanmanın önemli bir aşamasını temsil eder ve daha sonra Osmanlı yönetimi altında tamamen gelişecek olan sofistike ticari altyapı için büyük bir zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeleri, Anadolu'da sosyal düzenin ve birliğin korunmasına yardımcı olan Ahî gibi şehirlerde yeni sosyal grupların ortaya çıkmasıyla ticareti ve ekonomik yapıları geliştirmeyi amaçlayan anlaşmalar da izlemiştir (Yüksel, 2022).

1071'deki Malazgirt Savaşı, Bizans İmparatorluğu'na ağır bir darbe indiren, gerilemesini hızlandıran ve Selçuklular ile Türk müttefiklerinin Anadolu'ya nüfuz etmesini sağlayan bir dönüm noktası oldu. Ancak Selçukluların bölgedeki hâkimiyetinin pekişmesi hemen gerçekleşmedi; siyasi düzen, kentsel kalkınma ve ekonomik refahı teşvik eden otoritelerinin istikrara kavuşması için yaklaşık bir asır geçmesi gerekti. Bu dönüştürücü dönem, Haçlı Seferleri'nin istikrarı bozucu sonuçlarının yanı sıra, Türk askeri nüfuzunun sürekli genişlemesi ve iç çekişmelerle şekillenmiştir. Selçukluların 1176'da Miryokefalon'da kazandığı zafer, Anadolu üzerindeki kontrollerini sağlamlaştırmalarında ve kalıcı varlıklarını garanti altına almalarında etkili olmuştur. Eş zamanlı olarak, Mısır'da Eyyubi ve Memlük Sultanlıklarının Haçlı prensliklerine karşı yürüttüğü askeri operasyonlar ve stratejik limanların kasıtlı

olarak tahrip edilmesi, Avrupa'nın ticari çıkarlarını Doğu ile Batı arasındaki başlıca kara yolu işlevi gören Anadolu'ya yöneltmiştir (Özcan, 2006).

Konstantinopolis'in 1204'teki Dördüncü Haçlı Seferi'nde ele geçirilmesi jeopolitik ve ticari manzarayı daha da değiştirdi ve ekonomik erişimini genişleterek büyük ölçüde Venedik Cumhuriyeti'ne fayda sağladı. Ancak bu değişiklikler aynı zamanda Selçukluların Orta Anadolu'daki hâkimiyetlerini güçlendirmelerini, gelişen ticaret ağlarına aktif olarak katılmalarını ve daha geniş ticari dokuda önemli aktörler olarak kendilerini göstermelerini sağlamıştır. Selçuklu üstünlüğünden çok önce, Venedik ve Cenova gibi denizci cumhuriyetler hem kıyı limanlarını hem de kritik güzergâhlar üzerinde yer alan iç ticaret merkezlerini kullanarak kapsamlı ticaret sistemleri kurmuşlardı. Ticari çabalarında süreklilik arayan tüccarlar, Bizans İmparatorluğu ve Ermeni Krallığı ile önceden var olan bağlarını geliştirerek Selçuklu bölgesini de ağlarına dâhil ettiler. Buna karşılık, uluslararası ticaretin faydalarının tamamen bilincinde olan Selçuklu yönetimi, toprakları boyunca hem doğu-batı hem de kuzey-güney yönünde uzanan önemli ticaret yollarının geliştirilmesine ve korunmasına öncelik verdi. Sonuç olarak, Anadolu'nun daha önce durağan olan ticari faaliyetleri yeniden canlanmış; gelişen ticaret, nüfus artışları ve bölgesel ve bölgeler arası ticaretin canlı buluşma noktası haline gelen sofistike kent merkezlerinin ortaya çıkmasıyla bir ekonomik büyüme dönemi başlamıştır (Yüksel, 2022).

Anadolu'da devletler çok sayıda siyasi yapıyla sınır komşusu olmuşlardır: Batıda Bizanslılar, güneydoğuda Eyyubiler, kuzeyde Trabzon İmparatorluğu, güneyde Küçük Ermenistan Krallığı, doğuda Ermeni Krallığı ve kuzeydoğuda Gürcü Krallığı. Aynı zamanda, İtalyan deniz cumhuriyetleri Anadolu limanları üzerindeki etkilerini giderek artırıyor ve kendilerini Akdeniz havzasında baskın deniz ve ticari güçler olarak gösteriyorlardı. Bu jeopolitik ortama yanıt olarak Selçuklu yönetimi, bölge üzerindeki egemenliklerini sağlam bir şekilde tesis etmeyi amaçlayan son derece hesaplı ekonomik stratejiler izledi (Özcan, 2010). Ticari faaliyetlerin genişletilmesine öncelik vermişler, uluslararası ticaret ağları içindeki rollerini ortaya koymaya çalışmışlar, Anadolu'yu kesen kritik ticaret koridorlarının kontrolünü ele geçirmeye çalışmışlar ve hem ulaşım altyapısını hem de bu güzergâhlar üzerinde yer alan şehir merkezlerini iyileştirmek için büyük yatırımlar yapmışlardır. Askeri seferler genellikle ekonomik kaygılar ön planda tutularak planlanmıştır. Birçok durumda, ticaret yollarının korunması ve ticari çıkarların gözetilmesi yalnızca devlet politikasının yol gösterici ilkeleri olarak hizmet etmekle kalmamış, aynı zamanda silahlı çatışmaların altında yatan esas nedenler olmuşlardır.

Farklı dönemler boyunca ticaretin korunmasıyla ilgili olarak Anadolu'lular sadece imparatorluğun sınırlarındaki yabancı tüccarları korumak için değil, aynı zamanda yerli tüccarların işlerini zarar görmeden veya kesintiye uğramadan yürütebilmelerini sağlamak için de sorumluluk üstlenmişlerdir. Bazı durumlarda, ticari istikrara yönelik tehditler askeri operasyonların başlatılması için gerekçe teşkil etmiştir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev 1205 yılında ikinci kez tahta çıktığında Sivas, Rusya ve Kıpçak bozkırları gibi kuzey bölgelerinin yanı sıra Suriye ve Mezopotamya gibi güney bölgelerinden de tüccarları çeken canlı bir uluslararası ticaret merkezi haline gelmişti. Ancak Komnenos hanedanı Karadeniz limanlarının kontrolünü ele geçirdiğinde; deniz yollarının kesintiye uğraması, kıyı pazarlarına ulaşamayan malların ve tüccarların birikmesine neden oldu. Bunun üzerine Keyhüsrev Karadeniz'e doğru bir sefer başlatmış, ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Cahen, 2001a). Buna karşılık, benzer bir dizi ticari kaygı, Anadolu'nun güney kıyı şeridinde stratejik açıdan önemli bir liman olan Antalya örneğinde başarılı bir askeri müdahaleye yol açmıştır. Konstantinopolis'in Haçlılar tarafından işgal edilmesinin ardından bir grup İskenderiyeli tüccar Antalya'ya gelmiş ve Sultan'a mal varlıklarına o dönemde şehri kontrol eden Toskana asıllı Aldobrandini tarafından el konulduğunu bildirmiştir. Mağduriyetlerinin giderilmesi için Keyhüsrev'den yardım istemişlerdir (Turan, 1993). Onların başvurusu üzerine harekete geçen Selçuklu kuvvetleri, yerel Rum gruplarının da yardımıyla İtalyan varlığını kovarak 1207'de Antalya'yı Selçuklu kontrolüne geçirmişlerdir.

Bundan sonra Keyhüsrev, hem karadaki hem de denizlerdeki hakimiyetini göstermek için Sultanü'l Berr ve'l-Bahr – Karanın ve Denizin Sultanı unvanını benimsemiştir (Kayaoğlu, 1981).

2. Anadolu'daki Türkmen Gruplarının Ekonomik Temelleri

Türklerin Orta Asya'dan gelişi ve beraberlerinde getirdikleri farklı göçebe gelenekleri, Arap dini etkilerinin ve İran devletçiliğinin Avrupa'nın kapılarına kadar taşınmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu hareket Batı Asya'nın jeopolitik ve ekonomik yapısını yeniden şekillendirmiştir. Selçuklu otoritesi Anadolu'ya göç dalgalarını yönlendirdikçe, esasen Müslüman Oğuz boylarından oluşan Türkmenler merkezi kontrolden uzaklaşmaya başlamıştır. Türkmenlerin son derece bağımsız yapıları ve özellikle sınır bölgelerindeki iç anlaşmazlıkları, Büyük Selçuklu Devleti ile olan ekonomik ve idari bağlarını zayıflatmıştır (Cahen, 2001b). İktâ (askerlik hizmeti karşılığında toprak hibes) ve gulam (köle-asker ve/veya paralı asker kurumları) gibi sistemlerin uygulanması yeni bir mali ve askeri çerçeve yaratmış, ancak aynı zamanda bölünmeyi de derinleştirmiştir. Zamanla Anadolu'nun ekonomik açıdan stratejik topraklarına doğru çekilen Türkmenler, coğrafi olarak kendi Selçuklu hükümdarlarından daha yakın olan Bizanslılarla ticaret, toprak işleme ve ara sıra işbirliği yapmaya başlamıştır. Bizans sınırının gözenekli yapısı ve örgütlü bir direnişin olmaması, Türkmenlerin bölgeye yavaş yavaş yerleşmesine olanak sağlamıştır. Bu döneme ait yazılı kayıtların azlığı, göçebelerin sözlü kültürünü ve yerleşimlerinin gayri resmi, merkezi olmayan doğasını yansıtmaktadır. İlginç bir şekilde, iç gerilimlerle karşı karşıya kalan Bizans devleti zaman zaman Türkmen güçlerini ordusuna dahil ederek sınırın değişen siyasi ekonomisini gözler önüne sermiştir. Hatta imparatorluk sarayı, sadece hayatta kalmak için değil, hareket kabiliyetlerinden ve insan güçlerinden ekonomik ve askeri değerler olarak faydalanmak için de Türkmen liderlerle ittifak arayışına girmiştir (Şükürov, 2016).

Bizans devleti ile Türkmen grupları arasındaki askeri iş birliği, devlet ordularının genellikle göçebe yardımcılarının hareketliliğine ve insan gücüne bağlı olduğu Orta Çağ savaş ekonomisinde benzersiz bir karşılıklı güçlendirme modelini göstermektedir (Vryonis 2020). Bu ittifaklar sadece bölgesel istikrarı artırmakla kalmamış, aynı zamanda sınırlı ekonomik alışverişi ve siyasi bir arada yaşamayı da kolaylaştırmıştır. 12. yüzyıla gelindiğinde Anadolu, Türkmen topluluklarının ağırlıklı olarak göçebe bir varoluştan daha istikrarlı, yarı yerleşik yapılara doğru kaymaya başlamasıyla kademeli bir geçişe tanık olmuştur. Aşiret bağlılıkları güçlü kalmaya devam etse de, katı sınırların olmaması Türkmen aşiretlerinin bölgeler arasında serbestçe dolaşmasına, ticarete, hayvan takasına ve mevsimlik göçlere olanak sağlamıştır (Cahen, 2001b). Yeni Türk gruplarının Anadolu'ya akını Moğol istilaları sırasında ve sonrasında yavaşlamıştır. Kalanlar, yaylacılık yaparak, yayla bölgelerinde hayvancılık yaparak ve yerel, yerleşik halklarla etkileşime girerek ilkel tarım becerileri edinmeye başlayarak kendi sınırlı çevrelerine ekonomik olarak uyum sağlamışlardır. Orta Asya bozkırlarını yansıtan yaylalarıyla Anadolu coğrafyası, bu gelişen yaşam biçimi için doğal bir ekonomik zemin sunuyordu. Başlangıçta Alp Arslan yönetimindeki fetihler sırasında bölgeye çekilen Türkmenler, bir zamanlar yalnızca stratejik bir sınır olan, ancak şimdi yaşanabilir bir ekonomik vatan haline gelen bu topraklarda kök salmaya başladılar (Cahen, 2020). Bu entegrasyon demografik değişiklikleri de beraberinde getirmiş, yerel kaynaklar ve demografik eğilimler Türk nüfusunun hızla arttığını göstermektedir. Dahası, Hristiyan topluluklarla yapılan evlilikler etnik kimlikleri etkilemiş ve melez bir ekonomi ve kültürün ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur (Vryonis 2020).

Bölgesel Türkleşme, yerel coğrafya, siyasi yapılar ve mevcut kaynaklardan etkilenen düzensiz biçimler aldı. Batılı gözlemciler Anadolu'dan "Turchia" olarak bahsetmeye başlayarak dönüşümün ölçeğini gösterirken, Doğulu yazarlar hala eski coğrafi tanımlamalara bağlı kaldı. Yunanca konuşan topluluklar bile Türkmen entegrasyonunun derinliğini yansıtabilecek şekilde sınır bölgelerini Türkçe terimlerle adlandırmaya başladı (Cahen, 2020). Buna paralel olarak, geleneksel Türk hayvancılık uygulamaları Anadolu'nun farklı arazilerinde yeniden şekillenmiştir. Göçebe zenginliğinin merkezinde yer alan atlar ve koyunlar sadece muhafaza edilmekle kalmamış aynı zamanda ekonomik olarak da değer kazanmış, bölgesel ticarete kilit varlıklar haline gelmiş ve değişen kültürel ve

ekonomik manzaranın sembolü olmuştur. Hareketlilik ve geçim için elzem olan bu hayvanlar kırsal ekonomileri tanımlar hale gelmiş ve Selçuklu sonrası Anadolu'nun sosyo-ekonomik gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur (Turan, 1958).

Göçebe ve yerleşik toplumlar arasındaki etkileşim tarihsel olarak dinamik emek, kültür ve kaynak alışverişleri yaratmıştır. Bu iki yaşam biçimi tamamen birbirine karşıt olmaktan ziyade, özellikle bölgesel karışıklık ve göç dönemlerinde birbirini beslemiştir. Ancak Anadolu'da kültürel alışveriş gerçekleşirken, Türkmenlerin sosyal dokularına ve toplumsal özerkliklerine olan güçlü bağlılıkları onları Helen ve kentleşmiş dünyaya karışıp asimile olmaktan korumuştur. Geleneksel kurumları sürdürme ve akrabaları arasında kalma arzuları, her iki tarafın da proto-sınır sistemleri kurduğu ve kontrolü sağlamak için askerileşmiş ileri karakollara dayandığı tartışmalı sınır bölgeleri boyunca paralel bir toplumu güçlendirmiştir. Ekonomik olarak kırılgan ve siyasi olarak istikrarsız olan bu tampon bölgeler, birleşmek yerine kültürel ayrışmayı yoğunlaştırmıştır. Özellikle Oğuz Türkleri Anadolu'ya son derece esnek ve dirençli bir sosyo-ekonomik model getirmiştir. Aşiret yapıları ve ademi merkezîyetçi hareketlilikleri, kimliklerini kaybetmeden hızla uyum sağlamalarına olanak tanımıştır. Kökleri çobanlığa dayanan ve giderek toprak kullanımı ve ticarete doğru genişleyen ekonomik faaliyetleri, mevcut kentsel ağlara tam olarak güvenmeden yer edinmelerini sağlamıştır (Togan, 1981).

İslamlaşma nispeten sorunsuz bir şekilde gerçekleşirken, Anadolu'nun Türkleşmesi çok daha karmaşık ve bölgesel olarak çeşitlilik gösteren bir süreç olmuş, salt ideolojik dönüşümden ziyade ekonomik faaliyetler, toprağa erişim ve demografik genişleme ile yakından bağlantılı olmuştur. İlginç bir şekilde, göçebelikle olan ilişkilerine rağmen, bazı Türkmen beyleri kentsel çevrelerde idari merkezler kurmaya başladılar. Bu değişim sadece daha geniş toprakları kontrol etme stratejik ihtiyacından değil, aynı zamanda yerleşik yaşamın ortaya çıkan ekonomik avantajları, vergi gelirlerine, tarımsal fazlaya ve ticaret ağlarına erişimden de kaynaklanıyordu (Sümer, 1984). Yine de yerleşime yaklaşımları göçebe miraslarından derin bir şekilde etkilenmeye devam etmiştir: Anadolu platosunu Orta Asya'daki anavatanlarının doğal bir uzantısı haline getiren kaynak kullanımı, hareketlilik ve çevresel adaptasyon kalıplarını da beraberlerinde getirmişlerdir. Pastoral yaşamdan tarımsal yaşama dönüşüm kademeli ve düzensizdi, ancak daha istikrarlı bir ekonomik yapı için zemin hazırladı. Özellikle verimli ovalarda yapılan tarım, kalıcı ikamet için ekonomik teşvikler sağlayarak önemli bir dönüm noktası oldu. Diğer coğrafyalara entegre olmayı başaramayan birçok Türkmen grubu, tarım olanaklarının gelişmesiyle yerleşmeye başladı. Ancak merkezi kontrol sınırlı kalmıştır. 11. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun yönetimi, özellikle de periferisinde dağınıktı. Sınır bölgelerindeki Türkmen liderler genellikle Selçuklu merkezinden özerk bir şekilde hareket ediyordu. Benzer yapısal zorluklarla karşılaşan Bizanslılar da sınır bölgelerini yönetmekte zorlandılar. Sonuç olarak, sınırın her iki tarafındaki halklar idari ihmal ve ekonomik istikrarsızlığın yükünü taşımış, imparatorluk düzeninden çok kabile ekonomileri ve bölgesel gereklilikler tarafından şekillendirilen lokalize bir yönetim biçimini tecrübe etmiştir (Beihammer, 2020).

Daha önce de belirtildiği gibi, kültürel ve dini açıdan yerli Hristiyan nüfustan farklı olan Türkmen grupların gelişi başlangıçta yerel topluluklar arasında önemli bir huzursuzluğa yol açmıştır. Bu huzursuzluk, Edessalı Matthew gibi tarihçilerin anlattıklarıyla aktarılan ekonomik kaygılarda açıkça görülmektedir. Bununla birlikte, 12. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu Selçukluları bu gerilimleri hafifleten düzenli yönetim sistemlerini uygulamaya koymuşlardır. Bu dönemde Türkmen reisleri Anadolu'nun çeşitli bölgelerine sık sık akınlar düzenleyerek zenginlik peşinde koşmuş, bu da ciddi bir ticari istikrarsızlığa ve bölgesel refahın giderek azalmasına yol açmıştır. Buna karşılık Selçuklu sultanları mali dengeyi yeniden sağlamayı ve bölgesel üretkenliği canlandırmayı amaçlayarak düzenleyici tedbirler almış, ancak bu göçebe aktörlerin özerk ve değişken doğası nedeniyle Türkmen eylemlerini dizginleme kapasiteleri sınırlı kalmıştır (Beihammer, 2020).

Selçuklular, kontrolsüz akınların yol açtığı ekonomik zararı hafifletmek için iktâ sistemini kurumsallaştırdı. Merkezi yönetim, toprak gelirlerini Türkmen liderlere tahsis ederek başıboş yağmacılığı azaltmış ve askeri enerjiyi planlı ekonomik kanallara yönlendirmiştir. Kaynakların bu stratejik yeniden dağıtımı, Türkmenleri istikrarlı bir gelirle Anadolu'ya bağlamakla kalmadı, aynı zamanda proto-devlet yapılarını geliştiren bir karşılıklı bağımlılık çerçevesi de oluşturdu. İlk ekonomik şok dalgalarının kontrol altına alınmasının ardından, Türkmen yetkililer ile Hristiyan elitler arasında diplomatik yakınlaşmalar ortaya çıkmıştır (Şükürov, 2016).

Selçuklu Anadolu'sunda kent merkezlerinin ekonomik düzenlenmesinde bir diğer kilit figür, ticari hayatın bütünlüğünü korumaktan sorumlu bir pazar müfettişi olan muhtesibdir. Muhtesibin başlıca rolü, çarşı ve pazar yerlerindeki ağırlık, hacim ve uzunluk ölçümlerini denetlemek, fiyatları dengelemek ve ticari bölgelerdeki güvenliği sağlamaktır (Baykara, 1985). Bu görevler, adil ticaretin korunması ve şehirlerin mali sağlığı için hayati önem taşıyan pazar işlemlerinde güvenin sağlanması için çok önemliydi. Kent nüfusunun temel gıdası olan ekmek, özellikle titiz bir denetime tabiydi. Ekmeğin fiyatı ve kalitesi kamu refahını ve sosyal istikrarı doğrudan etkilediğinden, devlet yetkilileri üretim ve satışının düzenlenmesine büyük önem vermiştir. Bu doğrultuda fırınlar, hijyen standartlarını, hamur kıvamını ve somunların ağırlığını rastgele numuneler olarak izleyen muhtesib tarafından sürekli inceleme altındaydı. Bir fırın gerekli standartları karşılayamazsa, yalnızca faaliyetten men edilmekle kalmaz, aynı zamanda ciddi para cezalarıyla da karşı karşıya kalırdı (Özgüdenli-Uzunağaç, 2020). Muhtesib, piyasa denetiminin ötesinde, belirli vergileri toplayarak ve bazı bölgelerde transit geçiş yapan mallardan alınan geçiş ücretlerini yöneterek mali bir rol de oynamıştır. Cahen'e göre, muhtesib aynı zamanda gayrimüslim sakinlerin davranışlarını da izleyerek yetki alanına sosyo-ekonomik bir boyut katmıştır (Cahen, 1979). Kentsel ekonomik yönetimin bir diğer bileşeni de İğdişlik kurumuydu. İğdişlik'in sorumlulukları arasında devlete ait varlıkların tahsisini yönetmek ve halktan alınacak vergi oranlarını belirlemek vardı. Bu işlev, mali kaynakların dengeli bir şekilde dağıtılmasını sağlamış ve devlet gelirleri için kritik önem taşıyan düzenli bir vergilendirme sistemi oluşturmuştur (Baykara, 1985).

Yağmacılık ortadan kalkmamış olsa da ortak ilişkiler sayesinde görülme sıklığı azalmıştır. Türkmenler, sabit pazarların ve üretken kaynaklar üzerinde ortak kontrolün değerini anlayarak yerel soylularla ittifak arayışına girdiler. Evlilik, kültürler arası ticari işbirlikleri kurmak için etkili bir diplomatik araç haline geldi. 12. yüzyıla gelindiğinde, Anadolu'daki Türk ekonomik ve siyasi etkisi artık yabancı olarak görülmüyordu. Batılı gözlemciler tarafından kullanılan "Turchia" terimi bu dönüşümün altını çizmektedir (Beihammer, 2020). Yine de bölge, Diyar-ı Rum adından da anlaşılacağı üzere etnik ve dini açıdan çoğul olmaya devam etmiştir (Necipoğlu, 2001). Böylece Anadolu, homojenleştirilmiş bir ulusal mekândan ziyade ortak bir ekonomik ve kültürel ekosisteme dönüşmüştür. I. Manuel gibi imparatorların yönetimindeki sınırlı toparlanma dönemlerinde bile Bizans ekonomik yapısı tam olarak toparlanamadı. Yerli Hristiyan nüfus, yeni ticaret ağlarına ve gelir toplama sistemlerine uyum sağlayarak Türklerin öncülük ettiği ekonomik çerçeveye yavaş yavaş entegre oldu (Haldon, 1999).

Bölgesel istikrarı korumak için ekonomik işbirliği dinsel ve dilsel ayrımların ötesine geçti. Hem Türk hem de Bizanslı elitler karşılıklı ticari faydaya dayalı kısa vadeli ittifaklar kurdular. Elit düzeyindeki bu etkileşimler zamanla melez sosyoekonomik sistemler üretti. Türk komutanlar Bizans askeri hiyerarşisinde yer alırken, Rum aristokratlar Selçuklu siyasi üstünlüğünü kabul etmiştir (Beihammer, 2020). Bu elit işbirliği, halkın daha geniş ekonomik katılımına da yansımıştır. Türkmenlerin yerleşik halklarla ilk teması, üretken sınıfların faaliyetlerini sürdürmesine izin veren seçici bir katılım modeli izlemiştir. Bu politika, sayıları sınırlı olan Türkmen yerleşimcilerin demografik hakimiyetten ziyade ekonomik entegrasyon yoluyla uzun vadeli kontrol sağlamasına olanak tanımıştır. Başlangıçta askerileşen kent merkezleri, 12. yüzyılın ortalarında zanaat üretimi, ticaret ve kültürel alışveriş merkezlerine dönüştü. İlk istilalar yerel yaşamı sekteye uğratmış olsa da sonraki iki yüzyılı sürekli bir yıkım merceğinden görmek tarihsel olarak doğru değildir. Vakanüvisler genellikle yöneticilerin

eylemlerine öncelik vermiş, yerel halk tarafından sürdürülen ekonomik sürekliliği göz ardı etmişlerdir. Çok sayıda kayıt Konya'daki Selçuklu sarayı ile Bizans tebaası arasındaki bağlantıları vurgulamaktadır. Bu olaylardan biri, İmparator John Kinnamos'un 1142 yılında yerel Rumların direnişiyle karşılaştığı Pousgouse Gölü'nü geri alma çabalarıdır. Bu durum, Hristiyan topluluklar ile Türk yöneticiler arasında ticari ve idari istikrar üzerine kurulu, giderek artan bir yakınlaşmayı ortaya koymaktadır. Türk yönetiminin pragmatizmi ve hoşgörüsü, ekonomik karşılıklı bağımlılığa dayanan güçlü yerel bağları teşvik etmiştir (Necipoğlu, 2001).

Bizans ve Selçuklu elitleri arasında 12. yüzyılda gerçekleşen bu canlı alışveriş, ortak maddi kültürler yaratmıştır. Savaş esirleri bir azınlık işgücü sektörü oluşturmuş ve mesleki becerilerini sınırlar ötesine aktarmışlardır. Her iki imparatorluk da esirleri kentsel kalkınma ve kırsalın yeniden canlandırılmasında kullanmıştır. Bu nüfus genellikle asimile oldu ve yerel ekonomilere katkıda bulundu. Tartışmalı bölgelerde, azınlıklar yeni mali yapılara uyum sağlarken geleneklerini de korudular. Yüzyılın sonuna gelindiğinde, sınır ötesi hareketlilik siyasi ideolojiden çok ekonomik pragmatizmi yansıtıyordu. Topluluklar istikrar ve fırsat arayışıyla sınırların ötesine göç etti. Siyasi sınırlar ticaretin ve iş birliğine dayalı yerleşimin etkisiyle bulanıklaştı (Brand 1989). 12. yüzyıldan itibaren iltica ve sığınma giderek daha yaygın hale gelmiştir. Bu sadece elitlerle sınırlı kalmadı; sıradan bireyler de sınırları aştı. Michael Amiraslan'ın Bizans sembolleriyle bezenmiş ancak Konya yakınlarında İslami törenlere göre gömülmüş mezarının keşfi bunun çarpıcı bir örneğidir (Beihammer, 2011). Soyunu John Komnenos'a dayandırmasına rağmen, kültürel belleğini koruyarak yeni kimliğini benimsediği açıktır. Bu tür vakalar, Selçuklu Anadolu'sunun daha geniş ekonomik yapıları içinde elit aidiyetlerin nasıl evrilebileceğini göstermektedir. Değişim yalnızca siyasi değildi; ekonomik canlılık ve fırsatlara erişim temeline dayanıyordu.

Türkler başlangıçta sağlam bir tarımsal tabandan yoksun olsalar da, yerli Hristiyan çiftçileri hızla ekonomik modellerine entegre etmişlerdir (Sümer, 1984). Araştırmacılar, Selçuklu Anadolu'sunun Bizans topraklarından daha fazla Rum köylüye sahip olabileceğini, bunun da işgücü kaynaklarının önemli ölçüde yeniden yönlendirildiğini gösterdiğini belirtmektedir. Antalya'nın fethinden elli yıldan fazla bir süre sonra bile buradaki Hristiyan çoğunluğun devam etmesi, Türklerin nüfusu zorla homojenleştirmede kanıtlamaktadır (Necipoğlu, 2001). Bu durum, yerel üretime ve insan sermayesine pragmatik bir şekilde güvenildiğini ve kültürel dönüşüm yerine ekonomik işlevlere öncelik verildiğini göstermektedir. Bizans topraklarından Selçuklu topraklarına yapılan gönüllü göçler iyi belgelenmiştir. Her iki tarafın da böyle bir hareketi onursuzluk olarak görmemesi ve Selçukluların yeni gelenleri açıkça kabul etmesi, bölgesel yönetimde kapsayıcı bir ekonomik mantığa işaret etmektedir. Anadolu, coğrafyası sayesinde katı siyasi bağlılıkları aşan karma bir sosyal dokuyu beslemiştir. Medeniyetler arasında bir savaş alanı olmaktan ziyade, ortak ekonomik yaşamın talepleri ve faydaları tarafından yönlendirilen, üzerinde müzakere edilmiş bir birlikte varoluş alanı olarak ortaya çıkmıştır (Kafadar, 2017).

3. Büyük Selçuklu Devleti'nin Ticari Politikaları

11. yüzyılda Selçuklu İmparatorluğu'nun yükselişi, Oğuz Han'ın Kinik soyundan gelen Duka ve egemenlik hakkını ele geçirmek isteyen oğlu Selçuk gibi güçlü liderlerin ortaya çıkmasıyla aynı döneme denk gelmiştir. Bu dönemde Selçuklu Devleti gücünü pekiştirmiş ve topraklarını önemli ölçüde genişletmiştir. Çağdaşı pek çok fatihin aksine, Selçuklular hâkimiyet alanlarını sıklıkla diplomatik ve şiddet içermeyen yollarla genişletmiştir. Tarihçiler, Moğol istilalarının aksine, Selçukluların İran'a ilerleyişinin yaygın bir yıkımdan ziyade itidal ve yönetimle gerçekleştiğini özellikle vurgulamaktadır. Selçuklular yıkımdan ziyade, küresel ekonomik manzaranın şekillenmesinde kritik bir rol oynayan etkili siyasi oluşumların temellerini atmışlardır (Dinç, 2012).

11. yüzyıl boyunca kent merkezleri ile kırsal yerleşimlerin ekonomik rolleri arasında daha net bir ayrım ortaya çıkmıştır. Şehirler sadece idari ya da kültürel merkezler olmanın ötesine geçerek sofistike üretim ve ticaret işlevlerine sahip uzmanlaşmış ekonomik bölgeler haline geldi.

Kervansaraylar ticaret yollarına hizmet ediyor ve tüccarların yerel ürünleri sattığı ve yabancı malları ithal ettiği ticari mekânlara dönüşüyordu (Tabakoğlu, 1986). Bu arada, kırsal nüfus ağırlıklı olarak tarımsal üretim ve ev ihtiyaçlarını karşılamak için kuyumculuk gibi meslekler de dahil olmak üzere zanaatkarlık ile uğraşmıştır (Alkan, 2006). Selçuklu yönetimi altında Horasan, İran, Irak, Anadolu ve komşu Orta Doğu toprakları gibi bölgeler, dönemlerinin en gelişmiş ekonomilerinden bazılarını sahip olmuşlardır. Bu topraklar, canlı ticaret ağları aracılığıyla çeşitli devletleri ve kıtaları birbirine bağlayan önemli araçlar olarak hareket etmiştir. Selçuklu toprakları, çeşitli ürünlerin bol miktarda yetiştirilmesini sağlayan verimli topraklardan ve elverişli doğal koşullardan yararlanmıştır. Sonuç olarak, buğday gibi temel gıdalar bol miktarda tedarik edilmiş ve dönemin ekonomik bağlamı göz önüne alındığında fiyatları nispeten uygun kalmıştır (Dinç, 2012).

Pazarlar mal alım satımı için merkezi mekânlar olarak kabul ediliyordu. Aynı zamanda en son haberlerin dolaştığı ve yetkililerden gelen resmi kararların araçlar vasıtasıyla yayıldığı hayati sosyal alanlar olarak da hizmet veriyorlardı. Bu tipik pazar yerlerinin ötesinde, çiftlik hayvanları ve köleler de dahil olmak üzere çeşitli malların değiş tokuşuna adanmış özel ticaret merkezleri vardı. Kapsamlı ticari ilişkilerde, resmi anlaşmaların ya da sözleşmelerin kullanımı giderek yaygınlaştı (Kayaoğlu, 1981). Tüccarlar genellikle işlemleri sadece nakit ödemelerle değil, kredi ya da borç vererek de gerçekleştirmişlerdir. Ahlaki kaygılar ticaret uygulamalarının düzenlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Din âlimleri ticareti yapılan malları helal ve haram olarak sınıflandırmış ve buna göre kısıtlamalar getirmişlerdir. Örneğin, dini kutlamalar sırasında çocuklar için hayvan şeklindeki oyuncakların satışı yasaktı; bunun yerine pazarda tahta kılıç ve kalkan gibi alternatiflerin satışına izin veriliyordu. Büyük Selçuklu İmparatorluğu, tarihin en uzun kervan yolu olan İpek Yolu boyunca kritik bir rol oynayan kervansaray ağıyla da ünlüydü. İlk Arap seyyahlara ve 9. ve 10. yüzyıl coğrafyacılarına göre, Merv (günümüz Meryem Ana) ile Belh arasında, sekizi günümüz Türkmenistan sınırları içinde kalan yaklaşık yirmi bir kervan yerleşimi bulunuyordu (Alkan, 2006).

Kervansaray ve hanların çoğu stratejik olarak Konya'dan Aksaray, Kayseri ve Sivas'a uzanan doğu ticaret koridoru boyunca inşa edilmiştir. Bu, 12. ve 13. yüzyıllarda Anadolu'nun başlıca ekonomik merkezlerini göstermektedir. Bu yoğunlaşma, ticaretin bölgedeki kentsel önemi nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Arap coğrafyacı İbn Said'e göre, Kayseri ve Sivas arasında toplam 24 kervansaray inşa edilmiştir ve bu da Anadolu'nun bu hayati rotasının ticari yoğunluğunu ve lojistik önceliklerini vurgulamaktadır (Cahen, 1968). Bu kervansaraylar iki amaca hizmet ediyordu: İlk olarak, değerli ticari kervanları koruyor ve devlet sınırlarını düşman güçlerden koruyorlardı. İkinci olarak, tüccarlar ve hayvanları için temel hizmetler ve konaklama yerleri sağlıyorlardı. Bu istasyonların yerleşimi stratejik olarak hesaplanmıştı ve her biri deve ile yaklaşık dokuz saatlik bir yolculuk mesafesindeydi. Bu da iyi organize edilmiş ve güvenli bir geçiş ağı sağlıyordu (Kayaoğlu, 1981). Dahası, Türkmen Selçukluların 12. yüzyılın sonlarında Anadolu'yu ele geçirmesinin ardından bölge uluslararası ticaret için önemli bir merkez olarak ortaya çıkmıştır. Selçuklu hükümdarları, Anadolu'nun dört bir yanında, genellikle sultanlar ya da önde gelen memurlar tarafından kurulan çok sayıda kervansaray inşa ettirmiştir. Bu kervansaraylar, seyahat eden tüccarlara ve kervanlarına ücretsiz ev sahipliği yapıyor ve ticaret yolları boyunca güvenli dinlenme noktaları olarak hizmet veriyordu. Devletin mali kaynakları temel olarak birkaç kaynaktan elde ediliyordu: Askeri fetih yoluyla elde edilen topraklardan alınan, düzeni sağlamayı ve yerel halkı korumayı amaçlayan arazi vergileri ve tarım ürünlerinden alınan, İslami bir vergi olan öşür (zekât). Ayrıca, ekonomik teşebbüslerin savaş ganimetleri, haraçlar ve bağlı veya müttefik devletlerden elde edilen yıllık gelirler karşılığında sabit ödemelerle devlet mülklerini işlettikleri arazi kiralamalarından da gelir elde edilmiştir. Ekonomik açıdan dönem nispeten istikrarlı geçmiş, enflasyon oranları 1056'dan 1113'e kadar %10'un altında kalmıştır (Dinç, 2012).

4. Osmanlı İmparatorluğu Öncesi Anadolu Ticaret Yapısı

Önceki tarihsel gelişmelerin de gösterdiği gibi, ticaret yollarının korunması ve malların kesintisiz hareketi Anadolu'nun yayılmacı stratejilerini büyük ölçüde etkilemiştir. Bölgeden geçen ticari yolların güvenliğinin sağlanması, dönem boyunca öncelikli bir konu olarak ele alınmıştır. Tüccarların bir gün içinde kat edebilecekleri mesafeler dikkatle hesaplanmış, güvenlik ve destek sağlamak için bu güzergâhlar boyunca düzenli aralıklarla sistematik olarak kervansaraylar inşa edilmiştir. Örneğin uluslararası ticarete baskın bir rol üstlenmeye kararlı olan Selçuklu yönetimi bu kara ticaret ağlarının sonlandığı kıyı şehirlerini kontrol etmenin stratejik gerekliliğinin farkına varmış ve böylece deniz aşırı ticaret için hayati önem taşıyan deniz yollarına erişimi güvence altına almıştır (Köymen, 1992). Sonuç olarak, I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaeddin Keykubat gibi birbirini izleyen hükümdarlar hem Akdeniz hem de Karadeniz kıyıları boyunca hayati önem taşıyan limanları ele geçirmek için seferler düzenlemeye devam etmişlerdir. Bu fetihlerin ardından, Selçuklu Devleti ile çeşitli Latin güçleri, özellikle de bölgedeki en etkili deniz gücü olarak ortaya çıkan Venedik Cumhuriyeti arasındaki müzakereler giderek daha belirgin hale gelmiştir (Polat, 2006).

I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) döneminde, Antalya'daki Rum nüfus bir isyan başlatarak Müslüman halkın katledilmesine ve kentte büyük bir yağmaya neden oldu. Bu ayaklanmaya yanıt olarak Keykavus, Antalya'yı kararlı bir şekilde yeniden ele geçirerek şehri kesin olarak Selçuklu otoritesi altına aldı. Antalya üzerindeki Selçuklu kontrolünün pekişmesi sadece İtalyan denizci cumhuriyetleri için değil, Akdeniz ticaretiyle uğraşan diğer güçler için de sonuçlar doğurdu (Çavuşdere, 2009). Güney Anadolu kıyılarındaki limanlar, özellikle de Antalya; Kıbrıs Krallığı tarafından kullanılan ticaret yolları için stratejik öneme sahipti (Turan, 2000). Özellikle Kıbrıs, Selçuklularla resmi ticari ilişkiler kuran ilk Hristiyan devlet olmuştur. İki krallık arasındaki müzakereler, karşılıklı taahhütler ve garantiler içeren yazışmalar yoluyla yürütülmüştür. Kral I. Hugh'un (1205-1218) I. İzzeddin Keykavus'a gönderdiği 1214 tarihli bir mektubun da gösterdiği gibi, Kıbrıs ile Selçuklular arasındaki diplomatik temas 1207-1208 gibi erken bir tarihte başlamıştı. Bu ticari ilişkileri belgeleyen beş mektup günümüze kadar ulaşmış olup Selçuklu Devleti'nin yabancı bir güçle yaptığı en eski diplomatik anlaşma olarak kabul edilmiştir. Bu mektuplaşmaların içeriği, karşılıklı yükümlülükler üzerine kurulu bir anlaşmayı yansıtmaktadır. Böylece Selçuklu Sultanlığı hem Antalya'nın nihai ilhakı hem de Kıbrıs ile yaptığı anlaşma yoluyla Akdeniz'deki konumunu sağlamlaştırarak odağını kuzeye, kara ticaret yollarının sona erdiği Karadeniz'e doğru yönlendirebilmiştir (Güçlüay, 2002).

Sadece biri Selçuklu Devleti tarafından yönetilen iki ayrı yerleşimden oluşan Trabzon ve Samsun limanlarının aksine, Karadeniz kıyısındaki Sinop şehri I. İzzeddin Keykavus döneminde tamamen ve kalıcı olarak Selçuklu hâkimiyetine dâhil edilmiştir. Sinop giderek bir Türk yerleşimi haline gelmiş, ancak Haçlı Seferleri'nin getirdiği istikrarsızlık nedeniyle terk edilmiştir. Nihayetinde İzzeddin Keykavus 1214 yılında barışçıl bir anlaşmayla Sinop'un kontrolünü sağlamış ve Sinop'u kesin olarak Selçuklu kontrolü altına almıştır (Niketas Choniates, 1984; Turan, 1993).

Keykavus'un yerine geçen I. Alaeddin Keykubat'ın (1220-1237) saltanatı, Anadolu'daki Selçuklu gücünün zirvesine işaret eder. Selçuklu Sultanlığı'nın en zorlu hükümdarı olarak tanınan Keykubat, daha önce babası ve kardeşi tarafından izlenen ekonomik stratejileri devam ettirmiştir (Kayaoğlu, 1981). Onun yönetimi ikili bir yaklaşımla karakterize edilmiştir: Bir yandan uzun mesafeli ticaretle yakından ilgilenen Latin tüccarlarla ittifaklar ve ticaret anlaşmaları kurarken diğer yandan toprak kontrolünü genişletmek ve artan ticari faaliyetleri desteklemek için altyapı gelişimine büyük yatırımlar yapmak. Keykubat tahta çıktığında, Doğu Akdeniz ve Levant'taki Haçlı devletlerinin çoğu dağılmıştı; bu da Avrupalı tüccarların, özellikle de İtalyan şehir devletlerinin ticari hırslarını Anadolu'ya odaklamalarına yol açmıştı. Bunlar arasında Venedikliler özellikle proaktif davranarak 1220 yılında imzaladıkları bir anlaşmayla Selçuklularla ticari ilişkilerini resmileştirmişlerdir (Çavuşdere, 2009).

Keykubat adına Sipehsalar Şemseddin Emir ül-Gazi ile İstanbul'daki Venedik Podestası Tiepolo arasında Venedik Doge'sinin yetkisi altında müzakere edilen bu anlaşma, iki güç arasındaki ticari etkileşimin çerçevesini çiziyordu (Polat, 2006). Ticaret özgürlüğü, tüccar emniyeti ve güvenliğine ilişkin hükümler karşılıklı olmakla birlikte, gümrük vergileri ve adli konulara ilişkin hükümler büyük ölçüde Venedik'in lehineydi. Tarihçiler bu dengesizliği, Selçuklu Devleti'nin uluslararası ticaret ağlarına nispeten sınırlı erişimine kıyasla Venedik'in çok daha üstün denizcilik ve ticaret deneyimine bağlamaktadır. Dahası, antlaşmanın maddelerinde "Latinler, Pisalılar ve diğer halklar"a yapılan atıflar, Selçuklu pazarlarının Venediklilerin ötesinde, Pisa, Cenova ve hatta Provence'tan gelen tüccarlar da dahil olmak üzere geniş bir tüccar yelpazesine açık olduğunu ortaya koymaktadır (Turan, 2000).

5. Anadolu Devletlerinin Ekonomik Yapıları ve Örgütlenmeleri

Anadolu ekonomi tarihinde toprak idaresi, para sistemleri, zanaatkarların örgütlenmesi ve ekonomik faaliyetlerin genişletilmesine yönelik geleneksel yaklaşımlar ile ilgili olarak ortaya çıkan çözümler ve zorluklar, o dönemde oldukça yaygındı (Polat, 2010). Ayrıca Selçuklu Sultanlığı, I. Alâeddin Keykûbad döneminde Anadolu Yarımadası'nın büyük çoğunluğunu kontrol ediyordu ve gücü ağırlıklı olarak Orta ve Doğu Anadolu'da yoğunlaşmıştı. Batıda, Bizans'ın halef devleti İznik ile olan sınırı İnebolu, Kütahya, Eskişehir, Bodrum ve Denizli'yi birbirine bağlayan bir hat boyunca uzanıyordu. Selçuklular Karadeniz kıyılarının sınırlı bir bölümünü ellerinde tutuyor, Samsun ve Sinop gibi önemli limanlar aracılığıyla nüfuzlarını sürdürüyorlardı. Güneydoğu ve güney sınırları Suriyeli Arapların, Kürt emirliklerinin, vasal Kilikya Ermeni Krallığı'nın ve Antakya Haçlı Dükalığı'nın elindeki topraklara bitişikti. Doğuda, Ermeni prenslikleri Selçuklu otoritesinin sınırını belirlerken, kuzeydoğu sınırı tâbi Gürcistan Krallığı ve Trabzon İmparatorluğu ile sınırlanıyordu. Selçuklu etki alanı aynı zamanda doğuda Silifke'den batıda Antalya'ya kadar uzanan tüm Akdeniz kıyı şeridini kapsıyordu (Zaporozhets, 2012).

Türk tarihçi Yılmaz Öztuna bu demografik ve ekonomik değişimleri göstermek için çarpıcı rakamlar vermektedir. 11. yüzyılda Oğuz Yabguluğu 24 şehir merkezi içeriyordu ve birkaç milyon nüfusu barındırıyordu. Ancak 13. yüzyıla gelindiğinde, nüfusun ezici çoğunluğu Anadolu'ya ve Yakın Doğu'daki diğer bölgelere göç ettiği için sadece dört şehir kontrol altında kalmıştır (Öztuna, 1964). Hızlı nüfus artışı, Anadolu'ya kitlesel bir akına yol açan önemli göç dalgasında belirleyici bir rol oynamıştır. Bu büyümeyle birlikte, nüfusun çoğu kırsal kesimde ikamet etmiş ve burada yerleşik ve göçebe tarım unsurlarını harmanlayan karma bir yaşam tarzı sürdürmüştür. Göçebe Oğuz toplulukları Anadolu'nun güneydoğu ve güney bölgelerinde dolaşırken, yerleşik muadilleri çoğunlukla yarımadanın orta kesimlerinde bulunuyordu. Kırsal kesimde yaşayanlar yoğun olarak hayvancılıkla uğraşmış, başlıca hayvanları olarak koyun yetiştirmiş ve tahıl, üzüm ve kavun ekerek tarım yapmışlardır (İbn Battuta, 2004).

Selçuklular döneminde tarımsal üretim yalnızca iç ihtiyaçları karşılamakla kalmamış, aynı zamanda imparatorluğun ihracatına da önemli ölçüde katkıda bulunmuş; canlı hayvanlar sıklıkla Rum bölgelerine ve daha da önemlisi Arap bölgelerine satılmıştır. Ünlü seyyah İbn Battuta Konya'nın geniş meyve bahçelerini anlatırken, bol miktarda kayısı hasadının düzenli olarak Mısır ve Suriye'deki pazarlara gönderildiğini belirtmiştir. Ekilebilir tüm topraklar devlete aitti; bu da köylülerin ister yerleşik hayat sürsünler ister göçebe bir yaşam sürdüsünler, etkin bir şekilde devlet kiracısı olarak var oldukları anlamına geliyordu (Zaporozhets, 2012; İbn Battuta, 2004).

Selçuklular devlet kiracılarını tanımlamak için reaya terimini kullanmışlardır ve bu terim daha sonra Osmanlı Türkleri tarafından da benimsenmiştir. Bir Osmanlıca-Türkçe sözlüğe göre, bu kelime vergi ödeyen ve hükümdarlarının otoritesi altında bulunan tebaa anlamına gelmektedir. Devlet kiracıları tarafından ödenen vergiler ya doğrudan devlet hazinesine aktarılır ya da bazen bu vergileri tazminat olarak alan askeri görevliler de dahil olmak üzere hükümet tarafından atanan memurlar tarafından toplanırdı. Devlet, her bir ikta arazisinin sınırlarını ve büyüklüğünü tanımlamaktan ve her bir arsadan

elde edilen vergi gelirini değerlendirmekten sorumluydu. Bu ayrıntılar yönetim tarafından tutulan resmi defterlere titizlikle kaydedilirdi (Akdağ, 1995).

İkta topraklarına ek olarak, Selçuklu yönetimi, toprakları iki başka türe daha ayırmıştır: Hayır amaçlı veya dini kullanım için ayrılmış parseller olan vakıf ve devletin özel şahıslara sattığı arazileri ifade eden mülk. İkta arazilerinin aksine, mülk sahipleri mülklerini diledikleri gibi satma, hediye etme veya miras bırakma hakkına sahipti. Örneğin, Alâeddin Keykûbad'a hizmetinin ödülü olarak başkomutan Hüsameddin Çoban'a Kastamonu şehri mülk olarak verilmiştir (Zaporozhets, 2012). Diğer kırsal topluluklarda, kanun ve düzeni sağlama sorumluluğu kethüda ya da köy kethüdası olarak bilinen saygın bir yaşlıya aitti. Tipik olarak köylüler tarafından saygı duyulan yaşlı bir adam olan bu kişi yerel olarak önemli bir otoriteye sahipti. Onun gözetimi altında, kethüda tarafından atanan ve doğrudan ona karşı sorumlu olan gençlik ocağı adlı gençlik grubunun lideri yiğitbaşı bulunurdu. Bu gençlik örgütü köyün sosyal yapısının belkemiğini oluşturuyor ve bölgede huzur ve disiplini sağlamak için hızla harekete geçirilebiliyordu. Bu arada, Selçuklu kent merkezlerinde zanaat endüstrileri gelişti ve nüfusun günlük taleplerinin çoğunu karşılamak için iyi organize edildi. Bunun tek istisnası, Selçukluların Doğu bölgelerinden ithal ettiği lüks mallardı. Ünlü gezgin İbn Battuta, Aksaray'da üretilen halıların olağanüstü kalitesine ve benzersiz işçiliklerine dikkat çekmiştir. Bu halılar çok değerliydi ve Irak, Suriye, Çin ve Hindistan'a kadar uzanan pazarlara ihraç ediliyordu (İbn Battuta, 2004).

Selçuklular, özellikle daha sonra Osmanlı yönetiminin temel taşı olacak bir toprak mülkiyeti sistemi kurarak Anadolu'nun ekonomik yapısında köklü bir dönüşüm başlattı. Selçuklular, daha önce Bizans yönetimi altında birçok kişiyi neredeyse köleliğe indirgeyen bir uygulama olan özel toprak mülkiyetini kaldırarak, tüm toprakları devlet kontrolü altına aldı ve miri arazi olarak belirledi. Bu değişim, Selçuklu topraklarında yaşayan çeşitli nüfuslar için yeni umutlar yarattı (Turan, 1958). Sıradan halk acı çekerken toprağı lüks içinde yaşayan Bizans elitinin elinde bırakmak yerine yerel halka toprak hakkı verilmesi, geçmişten kesin bir kopuşa işaret ediyordu. Toprak sahiplerinin büyük imtiyazlara sahip olduğu Bizans sisteminin aksine, Selçuklu sistemi toprak kullanımının doğrudan aileler arasında miras yoluyla geçmesine izin vermeyerek güçlü bir toprak aristokrasisinin ortaya çıkmasını engellemiş ve böylece Anadolu'nun sosyo-ekonomik manzarasını temelden değiştirmiştir (Necipoğlu, 2001). Bölge, 11. yüzyılın sonlarında başlayan şiddetli çatışmalar nedeniyle büyük bir yıkıma uğramıştır. Selçuklu hükümdarları istikrarı yeniden sağlamak için savaştan zarar gören bölgeleri yeniden inşa etmeye ve yerli Hristiyan topluluklar arasında iyi niyeti teşvik etmeye çalışmışlardır. Anadolu'nun toparlanmasının, çoğunluğu göçebe olan Türk yerleşimciler ile yerleşik yerel çiftçiler arasındaki iş birliğine büyük ölçüde bağlı olduğunu fark eden sultanlar, bu iş birliğini ve sosyal uyumu teşvik etmek için çok sayıda politika uyguladılar. (Karşı, 2021).

6. Anadolu'nun Tarımsal Ekonomisi ve Zorluklar

Hayvan ve bitki kalıntılarının analizi, Bizans ve Selçuklu dönemlerindeki tarım yöntemleri ve ekonomik faaliyetlerin, bu iki dönem arasında önemli bir süreklilik gösteren belirgin bir model izlediğini göstermektedir. Bununla birlikte, özellikle tarımsal uygulamalardaki belirgin farklılıklar göz önüne alındığında kayda değer değişiklikler de ortaya çıkmaktadır. Akademisyenler bu dönüşümlerin ardındaki nedenleri uzun süredir tartışmaktadır ve temel tartışma iki ana teori etrafında dönmektedir: Bazıları değişimleri iklimsel değişikliklere bağlarken, diğerleri savaş ve istikrarsızlığın rolünü vurgulamaktadır (Roberts, 2015; Haldon, vd., 2018; Izdebski, vd. 2016).

Bu dönemler boyunca, tarımsal uygulamalar hem genişleme hem de çeşitlenme ile tanımlanabilecek önemli değişiklikler geçirmiştir. Birçok bölgede zeytin yetiştiriciliği, daha geniş kırsal kalkınma eğilimlerine paralel olarak ağaç yetiştiriciliği genel bir büyüme ile önemli ölçüde ilerlemiştir. İklimdeki değişimler bu dönemde önemli bir rol oynamıştır; bazı bölgelerde yağış miktarı artmış, bu da daha zorlu tarım sistemlerine olanak sağlamıştır. Örneğin, Konya Ovası'nda daha fazla su bulunması, sulamaya bağlı ürünlerin ve daha yoğun arazi kullanım stratejilerinin benimsenmesine

yol açmıştır. Sıcaklıkların zaman zaman düştüğü dönemlere rağmen, Anadolu'nun birçok bölgesinde genel çevresel koşullar tarımsal üretimin yoğunlaşması ve kırsal yerleşimlerin genişlemesi için elverişliydi (Dönmez, vd., 2021; Büntgen, vd., 2016). Bu dönemde belirli tarımsal uygulamalardaki düşüş tek bir iklimsel bozulmaya bağlanamayacağı gibi, tüm bölgelerde aynı şekilde de gerçekleşmemiştir. Anadolu'nun büyük bölümünde bu değişiklikler, çevresel dalgalanmadan ziyade iklimsel istikrar dönemlerinde ortaya çıkmıştır (Woodbridge, vd., 2019). Bunun yerine, bu değişimler ile kırsal yaşamı altüst eden askeri çatışmalar ve siyasi istikrarsızlık dönemleri arasında daha güçlü bir bağlantı ortaya çıkmaktadır. Baskınlar, istilalar ve toprak mücadeleleri, yerleşim yerlerinin taşınmasına ve egemen güçlerin yeni güvenlik gerçeklerine uyum sağlamaya çalışırken tarım stratejilerinde değişikliklere gitmesine neden olmuştur (Marston ve Castellano, 2025).

Bu önceki kaynaklar, ekonomik belirsizlik ve azalan güvenliği, meyve bahçeleri ve bağlar gibi uzun vadeli yatırım gerektiren ve yıllar sonra verim veren bitkilerde uzun vadeli yatırımları engelleyen başlıca faktörler olarak görmektedir. Bunun yerine, topluluklar genellikle ani değişikliklere karşı daha az savunmasız olan kısa döngülü tahıl tarımı veya hayvancılık gibi daha esnek geçim biçimlerine yönelmiştir. Ancak, bu değerlendirmeler büyük ölçüde polen analizlerinden elde edilmiştir ve yerel tarım ve çevreye uyum konusunda daha ayrıntılı bilgiler sağlayan arkeobotanik veya zooarkeolojik veriler yeterince entegre edilmemiştir (Roberts, vd., 2018).

10-14. yüzyıllara ait arkeobotanik kanıtlar ağaç yetiştiriciliğinin, özellikle de üzüm bağları ve meyve bahçelerinin Ege ve Akdeniz kıyı şeridi, Marmara bölgesi ve Kuzey Anadolu'nun bazı kesimleri başta olmak üzere birçok bölgede önemini koruduğunu göstermektedir. Ancak, Mersin-Yümüktepe ve Kinet Höyük gibi kıyı yerleşimlerinde incir kalıntılarının keşfedilmesi ve Asvan Kale'de üzüm yetiştiriciliğinin devam etmesi gibi birkaç önemli istisna dışında, ağaç temelli tarım, birçok bölgenin siyasi istikrarsızlık ve değişen kontrol yaşadığı bu dönemde Doğu Anadolu'da azalmış gibi görünmektedir. Arkeobotanik veriler, üzüm ve incir gibi bazı türler polen örneklerinde genellikle az temsil edilse veya hiç bulunmasa da bu düşüşü yansıtan polen kayıtlarıyla yakından uyumludur (Marston ve Castellano, 2025). Veriler, Anadolu ekonomisinin tarım ve devlet kontrolündeki toprak sistemleri temelinde işlediğini ve bu sistemlerin çoğu tarım arazisinin doğrudan veya dolaylı olarak devletin kontrolü altında kalmasını sağladığını ortaya koymaktadır.

4.Sonuç

Rum Sultanlığı, yerel liderlere yetki devrederek, Türk göçlerini teşvik ederek ve İslam kurumlarını destekleyerek yarımada'yı Türk vatanı olarak güvence altına almaya yönelik politikalar izledi. Bu süreç, Selçuklu merkezi otoritesinin çöküşü ve Moğol istilalarıyla oluşan siyasi boşluğu dolduran bir dizi yeni beyliği tarafından desteklendi. Bu beylikler, siyasi parçalanmanın temel aktörleri olarak görev yaparken, aynı zamanda kültürel bütünleşme, devlet inşası ve ekonomik canlanmanın katalizörü oldular. Beyliklerin hükümdarları, topraklarını genişletmekle kalmayıp, mimari, sanat ve eğitime de destek verdiler, bu da Anadolu'da kendine özgü bir Türk-İslam kimliğinin daha da sağlamlaşmasını sağladı.

7. Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişinden önceki yüzyıllarda Anadolu'nun ekonomik yapısı, tarımsal üretim, devlet kontrolündeki toprak politikaları, değişen siyasi güçler ve uzun mesafeli ticaret ağlarının birleşimiyle şekillenmiştir. Selçuklu devletinin hakimiyeti, Haçlı, Bizans, Arap ve Türk etkilerinin yaşandığı bu dönem, toprak, emek ve ticaretin örgütlenme biçiminde önemli bir dönüşüme sahne oldu. Bu dönüşüm, bölgenin değişen siyasi ve çevresel koşullarına hem sürekliliği hem de uyumu yansıtıyordu. Anadolu ekonomisinin temelini, nüfusun büyük çoğunluğunun geçim kaynağı olan tarım oluşturunuyordu. Selçuklu otoritesinin gelmesi ve sağlamlaşmasının ardından, devlet, özel mülkiyeti ortadan kaldırarak devlet kontrolündeki paylaştırmayı benimseyen, oldukça merkezi bir toprak mülkiyeti sistemi uyguladı. Miri ve ikta sistemleri altında, tüm ekilebilir topraklar teknik olarak devlet malıydı ve geçici olarak askeri komutanlara, devlet memurlarına veya vergi tahsildarlarına tahsis edilerek, köylü kiracıların tarımsal üretiminden gelir elde ediliyordu.

Selçuklu devletinin toprak mülkiyeti konusundaki yaklaşımı, derin ekonomik etkiler yarattı. Özel mülkiyeti ortadan kaldıran bu sistem, daha önceki Bizans Anadolu'sunda hakim olan güçlü bir toprak aristokrasisinin gelişmesini engelledi. Bunun yerine, toprak mülkiyeti devletin sıkı denetimi altında kaldı, bu da idari ihtiyaçlar, askeri yükümlülükler ve nüfus hareketlerine göre daha esnek bir toprak dağılımına olanak tanıdı. Bu esneklik, özellikle 11. yüzyılda Bizans güçleri, Türk göçebeler ve Haçlı orduları arasındaki çatışmaların ardından savaşlar nedeniyle yoğun nüfus azalması ve kargaşa yaşayan Anadolu'da çok önemliydi. Selçuklu yönetiminin politikaları hem göçebe Türk kabilelerini hem de yerel Hristiyan nüfusu kırsal ekonominin yeniden inşasına ve nüfusunun yeniden artmasına katkıda bulunmaya teşvik ederek, tarımın toparlanması ve genişlemesi için uygun bir ortam yarattı.

Bu dönemde tarımsal üretim oldukça çeşitlilik göstermiş, ancak bölge coğrafyası ve siyasi kontrole bağlı olarak önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Ege kıyıları, Marmara havzası ve Akdeniz Anadolu'nun bazı bölgeleri gibi daha istikrarlı ve verimli bölgelerde, iklim koşullarına uygunluğu ve orduları ve kent nüfusunu beslemedeki merkezi rolü nedeniyle, ücretsiz harmanlanan buğday başlıca temel ürün olarak kalmıştır. Bu bölgelerde ayrıca bağlar, zeytinlikler ve incir, ceviz ve diğer meyveler yetiştirilen meyve bahçeleri gibi ağaç yetiştiriciliği de gelişmişti. Bu tür yüksek yatırım gerektiren uzun ömürlü ürünler, siyasi istikrarın uzun vadeli tarımsal yatırımlar için bir miktar güvenlik sağladığı bölgelerde yetiştiriliyordu. Buna karşılık, askeri çatışmalar, Haçlı istilaları ve çeşitli Türk devletlerinin genişlemesi nedeniyle sık sık istikrarsızlığın yaşandığı, daha çekişmeli ve çevresel açıdan zorlu olan orta ve doğu Anadolu bölgelerinde, tarım stratejileri riskin en aza indirilmesine yöneldi. Bu bölgelerde, kuraklığa dayanıklılığı ve daha kısa büyüme döngüsü sayesinde, çevresel dalgalanmalara ve öngörülemeyen güvenlik koşullarına daha kolay uyum sağlayan arpa giderek daha önemli hale geldi. Arkeobotanik ve zooarkeolojik kanıtlar, arpanın sadece temel bir ürün olarak değil, aynı zamanda sert kışlarda hayvancılık için hayati öneme sahip yem kaynağı olarak genişleyen pastoral ekonomilerin sürdürülmesinde de önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bu tarım sistemleri, bitkisel üretim ve hayvancılık arasında pragmatik bir dengeyi yansıtarak, toplulukların belirsiz koşullarda hayatta kalmasını sağlamıştır.

Tarımsal temeline ek olarak, Anadolu ekonomisi, Avrupa, Orta Doğu, Orta Asya ve Akdeniz'i birbirine bağlayan önemli ticaret yollarının kesişme noktasında bulunan stratejik konumunun avantajını kullanarak uzun mesafeli ticaretle de güçlü bir şekilde bağlanmıştı. Kervan yolları, Anadolu'da üretilen malların, tekstil ürünlerinin, tahılların, metallerin, seramiklerin ve el sanatlarının uzak bölgelerden gelen lüks eşyalar, baharatlar, ipekler ve değerli metallerle ticaretini kolaylaştırdı. Selçuklular tarafından kurulan şehirler ve kervansaraylar, bu ticari faaliyetleri desteklemede merkezi bir rol oynadı ve yerli ve yabancı tüccarlara altyapı, güvenlik ve pazar yerleri sağladı. Konya, Kayseri ve Sivas gibi büyük şehir merkezleri, bölgesel ve uluslararası ticaretin merkezleri olarak gelişti ve Anadolu'yu doğuda Hindistan ve Çin'e, batıda Akdeniz dünyasına kadar uzanan daha geniş ekonomik sistemlere entegre etti. Dahası, Haçlıların kontrolündeki bölgeler ekonomik çeşitliliğe bir başka boyut kattı. Gritille ve Kinet Höyük gibi yerlerdeki maddi kalıntılar, Haçlı yerleşimcilerin kendine özgü beslenme ve tarım alışkanlıklarını sürdürdüklerini göstermektedir. Bu alışkanlıklar arasında domuz eti tüketimi ve buğday üretimine verilen önem yer almaktaydı. Bu uygulamalar, İslam'ın beslenme kurallarının domuz yetiştiriciliğini kısıtladığı ve tarımsal tercihlerin giderek hayvancılığa ve bölgesel ekolojik kısıtlamalara uyum sağladığı çevredeki Müslüman kontrolündeki bölgelerden farklıydı.

Özetle, Osmanlı hakimiyetinden önceki yüzyıllarda Anadolu'nun ekonomik manzarası statik veya tek tip bir sistem değil, oldukça dinamik bir mozaikti. Devletin toprak politikaları, değişen askeri sınırlar, çeşitli tarım stratejileri ve geniş ticaret ağlarının etkileşimi, aynı anda hem dirençli hem de uyum sağlayabilen bir ekonomiye yol açtı. Bu karmaşık ekonomik temel, birçok yönden sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan daha merkezi ve geniş Osmanlı ekonomik sisteminin temellerini attı.

YAZARLARIN KATKISI

Bu çalışmanın tamamı tek yazara aittir.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır

YAPAY ZEKA KULLANIMINA VE DİĞER DURUMLARA İLİŞKİN ETİK BEYAN

Bu çalışmanın yazım sürecinde yapay zekâ destekli yazılım araçları kullanılmamıştır. İçeriğin oluşturulması, analizlerin yapılması ve bilimsel değerlendirme tamamen yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, M. (1995). *Türkiye'nin iktisadi ve içtimai tarihi – Cilt I (1243–1453)*. İstanbul.
- Alkan, N. (2006). 15. ve 16. yüzyıllarda İran İpek Yolu'nda kervanlar. *Uludağ University Faculty of Science and Letters. Journal of Social Sciences*, 7(11), 141-157.
- Baykara, T. (1985). *Türkiye Selçukluları devrinde Konya*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bedirhanoglu, H. (2021). Artuklu dönemi iktisadi faaliyetleri: Hısn Keyfa, Mardin, Âmid, Meyyâfârikîn örneği. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 6(16), 501-511. <https://doi.org/10.25204/iktisad.980430>
- Beihammer, A. (2011). Defection across the border of Islam and Christianity: Apostasy and cross-cultural interaction in Byzantine-Seljuk relations. *Speculum*, 86(3), 597-651.
- Beihammer, A. (2020). Migration histories of the medieval Afroeurasian transition zone. *Studies in Global Social History*, 39(13), 166-192.
- Brand, C. (1989). The Turkish element in Byzantium, eleventh-twelfth centuries. *Dumbarton Oaks Papers*, 43(1), 1-25.
- Büntgen, U., Myglan, V., Ljungqvist, F., McCormick, M., Di Cosmo, N., Sıgl, M., Jungclaus, J., Wagner, S., Krusic, P., Esper, J., Kaplan, J., Vaan, M., Luterbacher, J., Wacker, L., Tegel, W., & Kirdyanov, A. (2016). Cooling and societal change during the Late Antique Little Ice Age from 536 to around 660 AD. *Nature Geoscience*, 9, 231-236. <https://doi.org/10.1038/ngeo2652>
- Cahen, C. (1968). Ibn Sa' id sur L'Asie Mineure Seldjuqide. *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4(10–11), 41-50.
- Cahen, C. (1979). *Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler* (Y. Moran, Çev.). İstanbul: E Yayınları.
- Cahen, C. (2001a). 13. yüzyılın başında Anadolu'da ticaret. *Cogito*, (29), 132-143.
- Cahen, C. (2001b). *The formation of Turkey; The Seljukid Sultanate of Rum: Eleventh to fourteenth century* (ss. 100-120). London: [Yayınevi yok].

- Cahen, C. (2020). *Osmanlılardan önce Anadolu* (6. bs.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Choniates, N. (1984). *O city of Byzantium: Annals of Niketas Choniates* (H. J. Magoulias, Trans.). Detroit: Wayne State University Press.
- Çavuşdere, S. (2009). Selçuklular döneminde Akdeniz ticareti: Türkler ve İtalyanlar. *Tarih Okulu*, (4), 53-75.
- Dinç, A. (2012). The importance of Silk Road, and Merv in the Great Seljuk State's commercial life. *African Journal of Business Management*, 6(11).
- Dönmez, E., Ocakoğlu, F., Akbulut, A., Tunçoğlu, C., Gümüş, B., Tuncer, A., Gorum, T., & Tün, M. (2021). Vegetation record of the last three millennia in central Anatolia: Archaeological and palaeoclimatic insights from Mogan Lake (Ankara, Turkey). *Quaternary Science Reviews*, 26(2), 106973. <https://doi.org/10.1016/j.quascirev.2021.106973>
- Güçlüay, S. (2002). Anadolu Selçuklu Devleti'nin Ticaret Politikası. *Türk Mimarisinde Kervansaraylar*, *Türkler*, 7, 365-374.
- Haldon, J. (1999). *Warfare, state and society in the Byzantine world, 565–1204*. London: UCL Press.
- Haldon, J., Roberts, R., Izdebski, A., Fleitmann, D., McCormick, M., Cassis, M., Doonan, O., Eastwood, W., Elton, H., Ladstätter, S., Manning, S., Newhard, J., Nicoll, K., Telelis, I., & Xoplaki, E. (2018). The climate and environment of Byzantine Anatolia: Integrating science, history, and archaeology. *The Journal of Interdisciplinary History*, 45(2), 113-161. https://doi.org/10.1162/JINH_a_00682
- Izbul, E. (2022). Anadolu Selçuklu Devleti'nde idarî, ekonomik ve sosyal hayat üzerine bir inceleme. *International Journal of Social Sciences*, 7(1), 47-66. <https://doi.org/10.31454/troyacademy.1020904>
- Izdebski, A., Pickett, J., Roberts, N., & Waliszewski, T. (2016). The environmental, archaeological and historical evidence for regional climatic changes and their societal impacts in the Eastern Mediterranean in Late Antiquity. *Quaternary Science Reviews*, 136, 189-208. <https://doi.org/10.1016/j.quascirev.2015.07.022>
- İbn Battuta. (2004). *İbn Battuta Seyahatnamesi* (Cilt 1, ss. 405-425). İstanbul: [Yayınevi yok].
- Kafadar, C. (2017). *Kendine ait bir Roma: Diyar-ı Rum'da kültürel coğrafya ve kimlik üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Karslı, S. (2021). Socio-cultural exchange between Byzantine-Seljuks of Anatolia and the transformation of Turkish nomadic culture in Anatolia (11th-12th centuries). *Yeditepe University Electronic Journal*, 20-35.
- Kayaoğlu, İ. (1981). Anadolu Selçukluları devrinde ticari hayat. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(1), 359-373.
- Köymen, M. (1992). Türkiye Selçuklu Devleti'nde ekonomik hayat. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, (65), 17-27.
- Marston, J., & Castellano, L. (2025). Climate, political economy and agriculture in first and second millennia AD Anatolia. *Antiquity*, 99(404), 1-22. <https://doi.org/10.15184/aqy.2024.232>
- Necipoğlu, N. (2001). Türklerin ve Bizanslıların Ortaçağ'da Anadolu'da birliktelikleri (11 ve 12. yüzyıllar). *Cogito*, 29(1), 74-92.
- Özcan, K. (2006). Anadolu'da Selçuklu dönemi yerleşme tipolojileri I – Pazar ya da panayır yerleşmeleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 205-224.

- Özcan, K. (2010). The Anatolian Seljuk city: An analysis on early Turkish urban models in Anatolia. *Central Asiatic Journal*, 54(2), 273-290.
- Özgüdenli-Uzunağaç, O. (2020). *Selçuklu Anadolu'sunda ekmek: Türkler, Moğollar ve İranlılar (Kaynaklar ve Araştırmalar)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Öztuna, T. (1964). *Türkiye tarihi* (Cilt 2, ss. 5-15). İstanbul: [Yayınevi yok].
- Polat, M. (2006). Selçuklular ve Beylikler dönemi Türkiye'si'nde ticaret. A. Y. OCAK (Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı* (ss. 369-377) içinde. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Polat, S. (2010). Osmanlı öncesi Türkiye'nin iktisat tarihine ilişkin sorunlar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 43-58.
- Roberts, N. (2015). Revisiting the Beyşehir Occupation Phase: Land-cover change and the rural economy in the Eastern Mediterranean during the first millennium AD. *Late Antique Archaeology*, 11(1), 53-68. <https://doi.org/10.1163/22134522-12340052>
- Roberts, N., Cassis, M., Doonan, O., Eastwood, W., Elton, H., Haldon, J., ... & Newhard, J. (2018). Not the end of the world? Post-classical decline and recovery in rural Anatolia. *Human Ecology*, 46(3), 305-322.
- Sümer, F. (1984). Eski Türkler'de şehircilik. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını*, 24, 567-594.
- Şükürov, R. (2016). *Türk-Bizans ilişkileri ve Anadolu'nun Türkleşme süreci*. İstanbul: Kübak Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (1986). *Türk iktisat tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Togan, Z. (1981). *Umumi Türk tarihine giriş* (3. bs.). İstanbul: Enderun Yayınları.
- Turan, O. (1958). *Türkiye Selçukluları hakkında resmi vesikalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Turan, O. (1993). *Selçuklular zamanında Türkiye: Siyasi tarih Alpaslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328)*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, Ş. (2000). *Türkiye-İtalya ilişkileri: Selçuklular'dan Bizans'ın sona erişine*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Vryonis, S. (2020). *Küçük Asya'da Ortaçağ Helenizminin çöküşü ve 11. yüzyıldan başlayarak 15. yüzyıla kadar İslamlaşma* (İ. Erman, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Woodbridge, J., Roberts, N., Palmisano, A., Bevan, A., Shennan, S., Fyfe, R., Eastwood, W., Izdebski, A., Cakırlar, C., Woldring, H., Broothaerts, N., Kaniewski, D., Finné, M., & Labuhn, I. (2019). Pollen-inferred regional vegetation patterns and demographic change in southern Anatolia through the Holocene. *The Holocene*, 29(5), 728-741. <https://doi.org/10.1177/0959683619826635>
- Yüksel, C. (2022). Trade and urban development in Seljuk Anatolia. *Online Journal of Art and Design*, 10(1), 60-75.
- Zaporozhets, V. (2012). *The Seljuks*. Hanover: European Academy of Natural Sciences.